

Ha egy nő elveszti a szépségét, az olyan katasztrófa, mintha a bank veszt el az alaptőkáját, csakhogy az előbbit nem lehet leírni. Éppen ezért okos asszony tartalékról gondoskodik.

Az lenne a kiegyenlítő igazság, ha a szép nők után szaladgáló férfinek csúnya nő jut holtomiglan. Sok férfi bele is egyeznék ebbe, feltéve, ha a kiegyenlítést a telekkönyv vagy a bank folyószámlája végzi.

A közöny példányképe a hold: egyformán hidegen hallgatja, ha akár poéta süttog hozzá, akár eb ugat rá. Csak akkor érdeklődik, ha csattan a csók vagy pattan a zár. Ekkor a közömbös szemlélőből bűnpártoló lesz, mert arcát elfátyolozza s a tolvajoknak egérutat enged.

(Szeged.)

Szalay József.

SZABÓ DEZSŐ.*)

Az összeomlást követő időben a problémák oly súlyos tömege sodródott felszínre, mint talán egyetlen korszakban sem. A legkötelezőbb közöttük bizonyára a történeti feladat végrehajtása: a nemzet szuverenitásának megszerzése. A kezdődés, a vajadás állapotában levő korszak közszelleme azonban távol áll attól a harmóniától, mely képessé tenné az ily egységet követelő probléma megoldására. A régi s az új minden ponton élesen szembehelyezkedik egymással; az egyes politikai és társadalmi fellegások képviselői a tanulságok elfogadása és saját hibáik beismerése nélkül folytatják makacs harcukat, — e harc mellett a gazdasági helyzet sújtottjai vívják küzdelmüket az önfentartásért az érdekösszeütközések reménytelenül kusza hálójában, — napienyre bukkan a kulturális válság minden tünete, az értelmi osztály proletarizálódása, az osztályok és rétegek cseréje, a zsidókérdés, a környező nemzetek és nemzetiségek folytonos fölkelése a magyarság megsemmisítésére, végzetes egyedüllétünk a népek hazájában.

E válságos időben a fölébredt nemzeti lelkiismeret heves inspirációkat csapott be az irodalomba, de a dolog természeténél fogva nem hozhatta magával új egyéniségek föllépését, akik kész oeuvre-rel s kizárólagos mondanivalóként vetették volna föl a kor történelmi problémahalmazát. Szereplő íróink közül azonban soknak teremtő érzékenységet érintette meg az ország balsorsa. Ezek jót-rosszat vegyesen hoztak s a költői meghatottság mellett szerephez jutott az érvényesülési vágy s a konjunkturára számítás is. A komoly tanulságok felmutatása mellett, mint az egy századdal előbbi nagy reformkorban, most is felhangzik a régi dicsőség kultusza s divatja támad a történeti regénynek és drámának. A lírában az

*) Részlet Várkonyi Nándornak készülő könyvéből, amely a modern magyar irodalom kialakulását és sorsát tárgyalja. Szerk.

irredenta költészet lobban föl, nagy hatással, de egyúttal bő táplálékot adva a jóakarató dilettanizmusnak s a tettek helyett szólalomokba fulladó hazaszeretetnek.

Oly író, aki egész művével, tehetségének minden energiájával állott a magyar idealizmus szolgálatába s e törekvésében jelentékenyket alkotott, csak egy akadt: Szabó Dezső. Véle kezdődik az olyanmíra szükséges magyar reformirodalom s gyér folytatódása arra enged következtetni, hogy valódi ideje még nem érkezett el. Ennek oka egyrészt talán a helyzet zavaros kialakulatlansága, másfelől pedig az, hogy a naturalisztikus, egyoldalú kritikai módszer még mindig hatalmában tartja az egyetlen alkalmas műfajnak, a regénynek területét s útját állja a szintetikus regényfelfogás kifejlődésének. Azonban, mivel a legégetőbb kérdések, a levegőnek, a „nép millióinak“ problémái itt jutnak palástolatlan megszólalásra, a magyar idealizmus megszólaltatóival s köztük elsőnek Szabó Dezsővel kell kezdenünk az új korszak szemlélését.

Reformgondolatai. Szabó Dezső tagadhatatlanul nagyszabású művészi és emberi koncepciót fejlesztett ki, melyben benne forrong az egész mai magyar élet. Ő maga is minden bizomnyal egyike a legnagyobb tehetségeknek, kiket a magyar föld megteremtett. Egy írónk sincs, kinek koncepciója elérné az övét, aki legalább érzéseivel, oly nagy tömegeket s idöket fogna át; a magyar élet s a magyar problémák A d y örökeként „szívének gyökeréig fáznak“, zavarosan, de emésztő tüzrel égve, önbálványozással, lesújtóan groteszk gyűlöletekkel, hihetetlen elnagyolásokkal s lelkiismeretlenségekkel keveredve, jóban-rosszban féktelenül.

Koncepciója töredékeit a forradalom előtti háborús évekig nyomozhatjuk visszafelé s meg kell adnunk, hogy a rendszer, melyet fölépített, ma is ép. Szabó Dezső látszólagos sarkonfordulásai ellenére sem mondott ellent önmagának s politikai csapodársága a váltakozó eseményeknek túlhevés bíráló nyomkövetése csak; nem eszményeitől fordult el, hanem azok képviselőitől. Mi ez a rendszer? Alapköve a magyar fajnak dühös, mindig védelmező és mindig támadó, sokszor pedig virágosan elképzelt szeretete. E földbegyűrt népet, mely vérelél egy országot táplált ezer éven át, a történelem örökké póruljárt balekjét „új homfoglalásra“ akarja vinni. Ezt várta a forradalomtól s ezért fordult el tőle rögtön, mint legújabb és megalázó csalástól. Ezt várta az ellenforradalomtól s ezért fordult ismét vele szembe, a csalódásoktól mindegyre fokozódó szenvedéllyel. A nép ott áll, el sem mozdult a rögtől, melynek rabszolgája. Szabó Dezső körülmez, seregszemlét tart a nép urain s tüstént ítéletet mond felettük. Az *Elsodort faluban* a nemzet fróit pellengérezí ki, kiknek szavában a faj s az idő lelkének kellene megszólalnia, de akik bágyadt ön-szenzációkba merülve nem látnak túl az irodalmi kávéház kirkatüvegén; idegen lelkü szociológusokat, akik nem tudnak és nem akarnak bekapcsolódni egy ezeréves test vérkeringésébe, de mégis ők kvánják megszabni lüktetését; érzéketlen politikusokat, akik a börtön merevségében látják a rendet; a zsidóságot, mely fáradhatatlan vagyon- és hatalomkeresésével belenyúl a nemzet szervezetébe és megzavarja természetes funkcióit. Époszi arányú pátozzsal festi a háború embertelen néppusztítását, melyben a magyarság ismét idegen hatalmasságok ágyútöltelékévé válik, féktelen szatírával a vidéki középosztály sorvadását, a nép hamislelkü vezetőit, kufárait. Majd röpirataiban széles ostorcsapásokkal támadja az egyházakat, melyek idegen pszichét akarnak ráerőszakolni a fajra s evvel alapjait kezdik aláásni; az arisztokráciát, mely vérében, lelkében teljes idegenné vált már, a polgárságot, amely habarék nációktól telítetten nem a magyar föld adta lelkiségből szívja erejét és utánpótlását s csak éhes könyökölöket tud kivá-

lasztani magából. A „keresztény kurzussal“ mi sem változott; a törtétek tovább törtétnék, legfeljebb új jelszavakkal szájukon, az eszmények megint csak érdekeket szolgálnak s a régi zsámányolók is mind a helyükön vannak. A *Segítségben*, ahol ezt elmondja, már tragikus elkeseredéssel teszi meg saját magát a faj jelképévé s a halálba rohan.

Szabó Dezső ideája a parasztszocializmus. Bizonyára fölösleges boncolni, hogy ez a társadalmi forma mennyiben életképes, miként igazolható. Etikailag föltétlenül éppoly hiányos, mint minden osztályuralom s ha elgondolásának motívuma: Szabó Dezső nagy szeretete a nép iránt, tisztára erkölcsi is, evvel megnyerheti rokonszenvünket saját személyét illetőleg, de logikus társadalmi fölfogást még nem ad kölcson hozzá. Egy dolog csakugyan bizonyos: az ország élete a népen épül s meg kell adni neki mindent, mert evvel önmagának ad az ország; de a népbe beletartozik minden dolgozó. S itt van Szabó Dezső patétikus elképzelésének Achilles-sarka: a sovén kizárólagosság. Valami fantomként lebeg előtte az ő magyar paraszt alakja: az Isten jókedvéből termett pogány, herkulesi szüz erőből duzzadó, a lánglelkű naivitás csodája, tűzeszű, pusztja játékból kulturákat szülni tudó, gazdagságából örökké bőven adakozó, szent gyermek, kihasználta, de soha ki nem fosztható kincsesháza ezer emberi szépségnek és értéknek. Ime Szabó Dezső muzsája. Csodálatos szeretet szülte meg s fajtánkat így még nem látta senki. De hol találja meg Szabó a valóságban s követelhetjük-e őt nagy bátorsága útján, mely egy fantomra épít? Ehhez az ideálképhez akarja hozzászabni az ország egész életét, rettenetes bárdcsapásokkal szabdal le minden egyebet, nem látva történelmét, nem sejtve meg gazdasági kényszerűségeket, társadalmi kondíciókat, nem irgalmazva becsületnek, jóakaratnak, a legnyilvánvalóbb tényeknek. Elégeti a keresztfát, amely „sváb“ szívet rontott a napkeleti pogány szív helyébe, harcba száll Európa ellen, Koppány oldalán, kinek tragikus veszte ma is eleven tanulság, hogy Szent István nélkül és a kereszténység nélkül írmagul sem maradt volna magyar. Szent István, a legnagyobb magyar államférfiúi lángész, kinek talán egész kulturánkat köszönhetjük, századokkal gondolkozott előre; Szabó Dezső is századokkal gondolkozik, de visszafelé. S amily sovén kizárólagossággal a jövő történelem principiumául csakis az ősi pogány életerőt veti föl, mely pedig kétségtelenül el is fejlődött már a századok alatt, oly kizárólagos a fajparasztság gondolatára épített társadalmi fölfogása is. Könnyű elgondolni, mily halálos veszély a marék magyar népre, melynek maholnap egy húsz milliós birodalmat kell fentartania, az asszimiláció tagadása és elgátlása; vajjon attól kell-e remegnünk, ha egy idegen érzésben magyarrá válik, vagy pedig attól-e, hogy sovénységünkkel ellenségünké neveljük a felénk húzódotkat? S másfelől, bár igaz, hogy a paraszt az országfentartó elem, mégis szenvedélyes elfogultság mondhatja csak, hogy a többi társadalmi osztály egyedül a parazita undok erélyével fejlesztette ki magát a nép testén s hogy nem szükségszerű törvények hozták létre őket is. Minden osztály magán hordja eredendő hibáit s a parasztság és munkásság sem sokkal kevésbbé, mint a többi. Harcunkban azonban Szabó Dezső járható útát nem mutat, megértés helyett csak véd és támad, s amily rokonszenves és szép attitűdje, mint védelmező, oly túlzásokba ragadtatik, mint támadó. Társadalmi kritikája abban áll, hogy itt összegyűjti, amott csak mentegei a hibákat s a mai magyar élet képeként végtére olyan förtélem-tenyészetet állít elénk, mely való voltán pár esztendő alatt pusztulásba vitte volna az országot, mint Mohács társadalma. Pedig 1928-ban messze vagyunk attól, hogy a XX. század törökjeinek zsákmánya legyünk.

Bizonyára nem fölösleges ez az irodalmon kívüli tárgyú kritika, melybe Szabó Dezső vezette gondolatunkat. Irodalmivá tudta emelni reformeszméit s így ezek bennfoglaltatnak az irodalom történetében is. Ha sok részük el is mállik talán a logika kése alatt, művének hatalmas erkölcsi tökéjéül marad az a szenvedélyes és sebzett hangú kiáltás, mellyel az elhanyagolt magyar népnek és veszendő értékeinek segítségére inti a társadalom lelkiismeretét.

Művészete. Már e gondolati vázból is látható, mily hatalmas méretek közt mozog Szabó Dezső teremtő munkája. Képzetele mint valami óriási szökkenő madár föl-fölvivel egyenetlen csapásokkal, de nem tud megmaradni röpülése csúcán. Koncepciójának csak arányait tudja elképzelni, céljuk világos körrajz nélkül, ködben marad. Tehetsége arra hívná, hogy a ma igazi époszát írja meg, ám teljes önfegyelmetlensége, lírai szenvedélye csak kolosszális torzókat hajgál ki ihletének forró műhelyéből. Oly emberi és költői távlatai vannak, minőkre a legnagyobb romantikusoknál villanunk rá s nagy hullámműtású képzetele egyremásra görgeti az élettenger hegyeit, völgyeit. Tárnya is nagyszerű: a magyar élet, teljes, fúmánusan átértzett elevenségével, s tehetsége meg is tudná valósítani, méltó formába önteni ezt az izzóan átélt álomképét, ha nem volna ihletének már gyökerénél valami ellentmondó fermentum, mely a teremtő harmónia helyett mindig a lázadás vad-ságát oltja bele alkotó munkájának természetébe, feszültségébe. Vajd a János-hoz hasonlít roppant érzelmi nagyotakarásával és magányos, szubjektív elégedetlenségével; mint amaz, ő sem ismeri magát, csak elképzei, s innen van hiú önszerelme; de mélyebb s közösebb humanum-érzés lobog benne, meghatja a részvét s őszintén éli át a szeretetet. Azonban munka közben soha sem tudja átadni magát az teremtés homogén játéknak; kétféle lélekkel dolgozik, a tárgy nem epikai súlya szerint hull alkotása mérlegébe, hanem szubjektív jelentősége szerint. A szenvedély áthidalatlan lendületei mozgatják tollát, a szenvedély itatja át minden porcikáját s szenvedélye csak a szeretet öleléseit s a gyűlölet rugásait ismeri. Szabó Dezső vagy pamfletet ír, vagy époszba táguló lírai költeményeket; csak egy regényhőse van: önmaga, kit a költő végtelen elomlásával imád s így: műve minden szavában a lira forró nedve fut. Szerkesztése, jellemzése mind teljességgel lírai. Vagy kiválaszt a jellem egészéből egy-két silány vonást s azokat csodamód földagasztva, megteszi karakterré, vagy a lírai érzés melegével borítja el alakjait s megfosztja őket az individuális élet minden járulékától. Szerkesztését is a pamflet-csattanók vagy a lírai kiteljesülések előkészítése mozgatja előre. Az elhíttetésre semmi gondja, történeteit roppant erőszakoltságok hányják-vetik tova s velük úgy lökdösi előre az olvasót, mint a tenger a hajót. S nem a hagyományos műfaj-esztétika paragrafusaira gondolunk itt, hanem arra a belső, önálló törvényrendre, melyet minden művészi alkotás magával hoz, a mű önmagához való hűségére, amit élvező ízőkünk megkövetel. Szabó művének egysége az ihletugrások mozaikjára hull szét; hol a csepegős szentimentalizmus kenőcsébe lépünk, hol robusztusan dús és igaz élet ragad magával, hol a vadság s az epétől fölmart képzelet savát nyeljük. Aránytalan lélek, irreális levegőben csapkod, mint nagy madár, mely elvesztette kormányzó tollait; barbár s mégis telve túlfeszült, helyét nem lelő s csak kiáradni akaró kulturával. Kielégülhetetlen az éremlyig menő önistenítésben, kritikátlan az életnek való nekifutásban, melyek jelenségeit a művészi kiformálás helyett amorfi gyúrmákká dömködi össze; kielégülhetetlen terhes benyomást szülő erotikája, melyben mintha valami megszállottságtól akarna megszabadulni. Bár nyers életigenléssel törekszik rá, nem mindig tudja megtalálni az egészséges ösztön kiára-

dásának hangjait; a szekszuális ösztönéletből mint sunyi kéjencség rajzolódik elénk, hol mint diadalmas életkacagás, aszerint, ki csinálja.

Viszont tehetségének szebb, tehát igazabb arcát nem is ezekben a vonásokban mutatja meg. Az *Elsodort talu*, a *Csodálatos élet* s a *Segítség!* mind növekvőbb százalékban a bosszú művei. Másutt, ahol programszerűen jót, erkölcsi konstrukciót akar, széles hangzású vezércikk-mottóká tágítja mondanivalóját vagy nagy lapokban fölvetett plakát-síkokba hígítja föl (*Tenger és temető*). Ritkábban, de mindig teljesen megtalálja tehetsége élő forrásait is. Nagyvonalú novelláiban (*Ülj!*, *Jaj!*) tiszta és mély emberpéldányokat, sorsokat tudott meglátni, regényepizódjainak virágos tisztásain az embert, jót-rosszat átélő és szerető költészet illata száll, nagy koncepciókat csíráztató készsége pedig arra jelöli ki, hogy időnk kaoszt bontsa föl époszi képekké. Nem barbárságai és szenvedélyei keltenek félelmet bennünk, hanem ezek lealázó kicsinyességei. A magyar föld ma is és mindig, tud szebb táplálékot is adni a léleknek.

Szabó Dezső erényei és hibái szenvedélyességéből erednek. Nagyarányú ez a szenvedélyesség s romantikus, mint az erdélyi lélek. Szülőföldjének lelke irodalmunkban rég várt erővel lobban föl nála. Az érzelmi miszticizmus, a fanatikus vérmérséklet, az erőnek, a szeretetnek és gyűlöletnek valami lovagias kultusza, tiszta hősiesség, mély humanitás: mindez a Királyhágón túlról röppent át Szabó Dezsővel csodálatos teljességben s az autochton erdélyi irodalomban máris kitisztultan fejlődik tovább. Tán legszebben stílusában tündöklék föl, a különös virágzású, pompás színű, százsorszép székely beszédben. Szabó Dezső ehhez még hozzátoldja a maga forró üstön főtt zamatát is; örökké tüzesedik, olykor szinte új tenyészetet indít a nyelv talaján, szétdobálja a nyelvtan kategóriáit s többet mond, mint amire a szó képes. Igévé gyűr mindent, folyton állít és tömörít s képhalmokkal rakja tele tornyos mondatait.

(Pécs.)

Várkonyi Nándor.

KALÁSZOK ÉS TÖVISEK. *)

A felolvasás szép volt, de immár közel egy órája tartott.

Ezúttal a klasszika-filológia érdemes tanára — képzett, sokat olvasott és meditatált fő — tartotta a *szülői értekezlet* előtt az úgynevezett bevezető előadást. Az *erkölcsi nevelés* fontosságáról értekezett, bőséges és alapos olvasottsággal ismertetvén e kérdést Sokrates-Platon-Aristotelestől kezdve Herbart-Ziller-Reinig s Herbert Spencerig.

Valóban értékes, jól megírt dolgozat volt, méltó arra, hogy akármelyik paedagógiai folyóiratunkban napvilágot lásson! Az értekezletre némi szelíd erőszakkal meginvitált szülők az első negyedórában csakugyan figyelemmel hallgatták. A református esperes úr például (aki nem is szülő, tehát teljes érdektelenséggel, pusztán nemes érdeklődésből jelent meg az értekezleten) Platon-Aristoteles körül még a kérdésről tájékozott ember jóindulatával több ízben helyeslően bólintgatott egy-egy szentenciózus mondat után, de aztán figyelme elbágyadt. A közép-korra vonatkozó adatok idején már csak mímelte a feszülten figyelőt; a reformáció

*) Első közlemény.